

Львівський державний університет ім. Івана Франка

На правах рукопису

Дахній Андрій Йосипович

**ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ЛЮДИНИ І
ТЕХНІКИ В ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІЙ
ДУХОВНІЙ ТРАДИЦІЇ**

Спеціальність 09.00.05 — історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата філософських наук

ЛЬВІВ — 1996

1 (091)

00757211 (N)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії філософії Львівського державного університету ім. І. Франка

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Пашук Андрій Іванович

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Бичко Ігор Валентинович
кандидат філософських наук, доцент
Маринюк Віктор Гнатович

Провідна організація: Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів

Захист відбудеться 27 грудня 1996 року о 15 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.04.04.13 у Львівському державному університеті ім. І. Франка за адресою: 290001, м. Львів, вул. Університетська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівського державного університету ім. І. Франка (м. Львів, вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розіслано 26 листопада 1996 р.

Вчений секретар

Спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук

Нечипорук А. Т.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дана дисертаційна робота та поставлені нею цілі знаходяться в руслі досліджень історії зарубіжної філософії ХХ століття. У рамках таких досліджень помітне місце займають студії стосовно екзистенціалізму — одного з найбільш відомих і значущих напрямків сучасної духовної культури Заходу. Ця течія у філософському процесі нашого століття може вважатися чи не найсимптоматичнішою, коли брати до уваги особливу духовну ситуацію нашого століття і цілу низку проблем, які з цією ситуацією пов'язані і співвідносяться. Серед таких важливих проблем виділяється проблема техніки як проблема фактору, що став невід'ємним елементом людського буття, радикально впливає на умови існування людини, і через те вимагає прискіпливої філософської рефлексії.

Отже, з одного боку, можна говорити про актуальний напрямок сучасної філософії, з іншого — про актуальну тему в межах цього напрямку (втім, актуальність цієї теми очевидна безвідносно до тих чи інших течій сучасної духовної культури). Іншими словами, як людину ХХ століття неможливо уявити поза контекстом техніки, так і, займаючись новітньою західною філософією, не можна не бачити помітності позиції екзистенціалізму. Тільки в одному випадку йдеться про проблему сфери філософії, а в іншому — про тему сфери історії філософії.

Поєднання даного напрямку і даної проблеми є, з нашої точки зору, дуже органічним, а розгляд дихотомії "людина-техніка" екзистенціалізмом видається найбільш адекватним і найбільш симптоматичним; саме в екзистенціалізмі названа проблема знаходить, на наш погляд, найбільш відповідне вмотивування і висвітлення. Зрештою, вже саме виникнення екзистенціалізму

не в останню чергу пов'язане з проблемою входження в людське життя технічного фактору і відповідно з філософською рефлексією стосовно останнього.

Проблема співвідношення людини і техніки, будучи об'єктивно, сама по собі, надзвичайно актуальною і животрепетною, якраз у філософії існування стає тим визначальним, суттєвим чинником, вплив якого не тільки не можна применшувати, але який потрібно сприймати і оцінювати під кутом зору майбутнього, долі людини і людства.

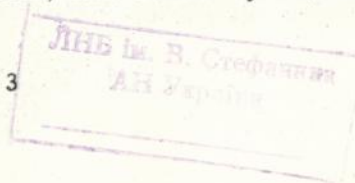
Виходячи з установки про унікальність людського існування, проголошуючи досягнення сенсу буття основним завданням індивіда і філософії, екзистенціалізм чітко бачить важливість експлікації феномену техніки для розуміння ситуації сучасної людини; тобто вічна філософська проблема виявляється тут у дещо химерний спосіб, але разом з тим і неминуче, з'єднаною з новітньою філософською проблемою, яка бачиться екзистенціалістами як дихотомічне протистояння людини і техніки.

Говорячи про актуальність теми дослідження, мусимо також констатувати, що тепер, наприкінці ХХ століття, саме життя у найрізноманітніших своїх проявах з усією невідворотністю та гостротою ставить у центр філософської рефлексії проблему техніки як проблему фактору, який актуалізується не тільки через екологічний імператив, тобто не тільки через усвідомлення загрози для навколишнього середовища, для природи як такої, але й через небезпеку для природи самої людини.

Об'єктом дослідження дисертаційної роботи є техніка як феномен цивілізації у її впливові на людське існування, а відтак перетворення нею як основоположних умов матеріального буття, так і її роль у трансформації духовної природи особи.

Предметом дослідження ми обрали екзистенціалістський варіант тлумачення проблеми співвідношення людини і техніки. Через антропологічність виміру даної проблеми в екзистенціалізмі дослідження носить характер осягнення природи людини, причому виявлення цієї природи відбувається на фоні контрастуючого з нею технічного середовища.

Ступінь розробленості теми. Для духовної культури Заходу питання співвідношення людини і техніки вже з кінця XIX століття було об'єктом невпинного й дедалі більш жвавого інтересу — передусім через усвідомлення невідворотності і визначальності цього питання як для подальшої долі індивіда, так і для перспектив людства. Тому в означений хронологічний період з'явилася напрочуд велика кількість публікацій, що зачіпають названу проблему. І тим не менше, навіть у часи "меншої актуальності" феномен техніки привертав увагу багатьох мислителів. Вже у Платона і Арістотеля зустрічаємо як тлумачення поняття "техне" (хоч, річ ясна, "техне" давніх греків — вміння, мистецтво — і новоевропейська техніка істотно різняться), так і спроби збагнути, що несе з собою явище "виведення з потаємності" (давньогрецький термін "алетейя" — те, що виходить із забуття, воскрешається із ріки забуття Лети). У той чи інший спосіб інтерес до проблеми техніки, науки як потужної перетворюючої сили особливо почав проявлятися в новочасну епоху, яка, власне, і готує "технічне" ставлення людини до світу. Достатньо назвати імена Ф. Бекона, Р. Декарта, Б. Паскаля, Б. Спінози, Т. Гоббса, Ж. Мельє, Ж. О. Ламетрі, Г. В. Ф. Гегеля. В цю епоху спостерігаємо вже тісніше пов'язування феномену техніки з життям, природою людини, хоч тут ще не йдеться про вплив технічного фактору на духовну ситуацію особи, не йдеться про його глобальність, тим більше тут ще не постає

футурологічний вимір проблеми. З середини XVIII століття, яка, згідно з Алвіном Тоффлером, є початком "індустріальної" ери, у житті Європи намічається ціла низка кардинальних зрушень, що спричиняє відповідну філософську рефлексію. І все ж усвідомлення визначальності фактору техніки для існування індивіда приходить передусім у другій половині XIX століття, коли на фоні в цілому оптимістичного пафосу цієї епохи починають лунати більш обережні оцінки й висновки, (Ф. Ніцше, Я. Буркгардт, Дж. Р'юскін та ін.). Втім, лише на зламі XIX і XX століть ці достатньо поодинокі голоси (що тільки вловлювали симптоми принципово нових реалій) змінюються запануванням умонастрою, який витворює дуже плідну традицію філософування про техніку, а також про людину в контексті технічного середовища. Вплив останнього на природу людини вивчали Едмунд Гуссерль, Макс Шелер, Зігмунд Фройд, Анрі Бергсон, Хосе Ортега-і-Гассет, Леопольд Ціглер, Ернст Юнгер, Освальд Шпенглер, Еммануель Левінас, Йохан Гейзінга, Герберт Маркузе, Андре Глюксман, Романо Гвардіні, Макс Горкгаймер, Теодор Адорно, Льюїс Мемфорд, Жак Еллюль. Отже, найбільш ґрунтовна розробка означеної проблеми стає надбанням філософської культури XX століття. Ми, як задекларовано, вичленяємо екзистенціальний напрямок усередині цієї культури, і, природно, нас повинні цікавити студії, дослідження, які торкаються, з одного боку, екзистенціальної течії у філософії, з іншого, проблеми співвідношення людини і техніки. Потрібно відзначити, що подібних пошуків у західній науковій літературі нагромадилось надзвичайно багато. Дослідження, які так чи інакше торкаються виокремлених нами моментів, проводилися Вітторіо Гьосле і Бранко Божняком, Вальтером Бімелем і Еудженіо Маццареллою, Рене Марцічем і Жаном Валем, Елфонсом Грідером і Девідом Галло-

веем, Вольфгангом Шірмахером і Гансом Ленком, Гюнтером Андерсом і Гюнтером Фігалем, Георгом Хенріком фон Врігтом і Гельмутом Феттером. Із досліджень радянської науки, які в той чи інший спосіб розглядали співвідношення людини і техніки, слід виділити достатньо збалансовані й об'єктивні студії П. П. Гайденко, Р. М. Габітової, А. П. Огурцова, Е. Ю. Соловійова, М. К. Мармашвілі, Г. М. Таврізян, С. С. Авсрінцева, В. О. Подороги, Н. В. Мотшилової, В. В. Бібіхіна.

Окремо слід виділити філософсько-світоглядні установки щодо проблеми техніки представників Київської школи, зокрема, В. І. Шинкарука, І. В. Бичка, С. Б. Кримського, П. Ф. Йолона, А. М. Лоя, М. Ф. Тарасенка, В. М. Князева, В. П. Іванова, а також В. П. Мельника.

Разом з тим необхідно відзначити, що за умов існування численних студій екзистенціальної філософії, з одного боку, і наявності досліджень із проблеми співвідношення людини і техніки — з другого, ми, тим не менше, не змогли віднайти (принаймні, із доступних нам джерел) роботи, де б більш чи менш чітко ставилося питання про доцільність розглядати означену проблему в рамках цілого філософського напрямку, в даному разі, екзистенціального, тобто ніде в науковій літературі нам не поталанило зустріти дослідження, де б постановка проблеми звучала таким або подібним чином. Отже, сформульована проблема в контексті екзистенціальної філософії не стала об'єктом всестороннього наукового вивчення. Ми, однак, ні в якому разі не схильні переоцінювати момент першовідкриття у даній роботі, оскільки дане дослідження значною мірою пов'язане із тими напрацюваннями, які нашої теми торкаються бодай опосередковано.

Мета і завдання дисертації. Основною метою даного дослідження є з'ясування того, яким чином екзистенціальна філософія саме як напрямок, течія, умонастрій, симптоматичний для духовної ситуації ХХ століття, виявляє, ставить і аналізує проблему співвідношення людини і техніки, а формулюючи вужче, проблему впливу на людську природу технічного середовища; причому нас цікавить не тільки "діагностична", але й "терапевтична" робота мислителів екзистенціальної орієнтації.

Така мета визначила необхідність постановки і з'ясування питань про феномен техніки як такий, про генезу сучасної техніки, про дихотомічну співвіднесеність технічного і антропологічного начал, нарешті, про ситуацію сучасної людини, перспективи її існування в контексті технічного середовища, а також питання про доцільність висування альтернатив до нинішнього розвитку технотронної цивілізації. Потрібно зазначити, що, незважаючи на суттєвість технічного фактору, основним предметом нашого зацікавлення є в кінцевому підсумку людська екзистенція, її пріоритети, цінності і перспективи в світлі нової технологічної ситуації.

Теоретико-методологічна основа дослідження. У спробі домогтися поставлених завдань ми не виходили із беззастережно готових теоретичних засад, тому було б некоректно стверджувати, що дослідження розвивається в межах чітко визначеного методу. Будь-яка методологічна ригористичність, на нашу думку, неодмінно призводить до певної заданості, статичності, змертвіння. до того ж не повинна нехтуватись обставина, згідно з якою наша дисертаційна робота висвітлює погляди такої в суті своїй "неакадемічної" філософії, якою є екзистенціалізм.

Оскільки дана дисертаційна робота немислима без аналізу численних філософських творів (принцип об'єктивності — а тут він якраз повинен бути дотриманий з усією відповідальністю і прискіпливістю — вимагає залучення якнайповнішої кількості першоджерел відповідних мислителів), то її важливою складовою стає робота над текстом. При цьому не останню роль покликані відігравати герменевтичні ідеї, зокрема, необхідним при аналізі тексту є врахування певної історичної, ментально-культурної ситуації.

Крім того, істотного значення методологічні засади набувають у питанні про тлумачення людини — ми поділяємо принципові позиції екзистенціальної філософії — про абсолютну унікальність людського існування, неминучість його розгляду через співвіднесеність із трансценденцією, а одночасно через акт комунікації; про динамічність людської індивідуальності, неможливість її есенціального схоплення і т. д.

В цілому ж при визначенні й аналізі співвідношення людини і техніки, а також при з'ясуванні питання стосовно місця й самоідентифікації екзистенціалізму в контексті філософських процесів ХХ століття, слід говорити про дотримання засади об'єктивності й про слідування в руслі конкретно-історичного методу. Тобто ті чи інші положення екзистенціалістів, які висвітлюють порушувану проблему, ми намагалися тлумачити якомога об'єктивніше, враховуючи при цьому конкретно-історичні умови у їх часовому й просторовому вимірах.

У цьому зв'язку значної ваги слід надавати екзистенціальній установці про те, що філософія може адекватно збагнути себе у своїй дійсності лише через розуміння своєї власної історії, свого власного розвитку; відповідно сучасність бачиться і тлумачиться як результат минулого; отже, йдеться про історичність

філософування (не повинно вводити в оману позірне гегелівське звучання такої позиції — істина, Абсолют присутні, осяжні для екзистенціалістів не через надіндивідуальність спекулятивного мислення, а через повноту індивідуального існування).

Наукова новизна роботи. Говорячи про наукову новизну роботи, потрібно передусім зазначити, що проблема людини і техніки розглядається не сама по собі, тобто не як предмет нашого безпосереднього аналізу, і разом з тим не з точки зору окремих філософських постатей чи постаті, а з позиції певної течії, в даному разі екзистенціальної, як симптоматичного і специфічного умонастрою двадцятого століття. Результатом здійсненого дослідження стало запропонування екзистенціального підходу (у його цілісності й характерності) до постановки і розв'язання проблеми співвідношення людини і техніки. Наукова новизна даної роботи не в останню чергу пов'язана із залученням у філософський обіг текстів західних філософів (у тому числі тих, які ще не перекладені ні українською, ні російською мовами), так і з опрацюванням значного масиву наукової літератури (здебільшого німецькомовної), яка в той чи інший спосіб торкається проблеми, що висвітлюється. До новаторських моментів дисертації слід також віднести дистанціювання від будь-якої ангажованості і ідеологізованості.

Внаслідок теоретичного аналізу було отримано ряд висновків і положень, що містять наукову новизну й виносяться на захист:

— в екзистенціальній філософії техніка розглядається у трьох основних вимірах: 1) філософсько-історичному; 2) онтологічному; 3) релігійному;

— людині тотальним чином протистоїть технічне середовище, в чому полягає симптоматична ознака нашої епохи;

— феномен техніки протистоїть чуттєво-органічному і духовно-містичному початкам у людині;

— втягування індивіда “в полон” техніки означає загрозу людській екзистенції; “технічне” існування — несправжнє існування людини.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає передусім у знаходженні визначальних моментів співвідношення людини і техніки, у виявленні “технічної” обумовленості існування сучасної людини, у з’ясуванні того, що будь-яка антропологічна проблема не може розглядатися поза контекстом технічного середовища, поза фактором техніки. Усвідомлення цих реалій повинно допомогти при дослідженні проблем, пов’язаних із темами: людина і природа, культура і цивілізація, індивід і суспільство. Більш “нюансованими” і більш конкретизованими виступають у нашій роботі співвідношення осмислюючого і калькулюючого мислення, штучності й органічності, справжнього й несправжнього існування, екзистенції і есенції і т. д.

Апробація роботи. Основні положення даної дисертації:

— відображені в 4-х наукових розвідках (статтях) загальним обсягом 1, 4 друкованих аркушів;

— виголошувались на міжнародній науковій конференції (Львів, 1993), на 2-му Українському Філософському Конгресі (Київ, 1995);

— використовувались при проведенні семінарських занять у Львівському держуніверситеті ім. Івана Франка та лягли в основу лекційного курсу “Історія сучасної філософії”, що був прочитаний для студентів філософського факультету даного університету у літньому семестрі 1996 р.;

— знайшли застосування у циклі лекцій з історії філософії, який читався у літніх семестрах 1995 р. і 1996 р. для студентів-філологів, а також для студентів факультету журналістики Львівського держуніверситету (зимовий семестр 1995 р.)

Особиста участь автора в отриманні наукових і практичних результатів. Дослідження виконано автором самостійно під керівництвом доктора філософських наук, професора *А.І.Пашука*. Автором розроблено програму дослідження, проаналізовано стан розробки проблеми співвідношення людини і техніки і рівночасно дослідження екзистенціальної філософії. Дисертант творчо узагальнив отримані результати та сформулював висновки.

Ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження. Наукові положення і висновки ґрунтуються на загальній теорії філософії, історико-філософському матеріалі та характеризуються необхідною повнотою аналізу спеціальної літератури з проблем людини і техніки, культури і цивілізації, осмислюючого і калькулюючого мислення, раціональності.

Обсяг і структура роботи. Структура роботи є зумовленою поставленими перед дослідженням завданнями і складається із вступу, двох розділів, які в цілому містять сім параграфів, висновків та списку використаної літератури. Робота надрукована на 142 сторінках. Список літератури містить 173 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, висвітлюється ступінь її розробленості, вказуються основні особливості роботи, визначається наукова мета і завдання дослідження. Крім того, показується джерельна база дисертації й ступінь розробленості теми. Визначається також наукова новизна положень, які виносяться на захист, вказується теоретична і методологічна основа роботи, її науково-практичне значення і попередня апробація.

У першому розділі "Способи постановки питання про техніку в екзистенціальній філософії ХХ століття (спроба диференціації)" досліджується експлікація мислителями екзистенціальної орієнтації явища техніки, його генези, природи, закономірностей існування і прояву. В межах екзистенціалізму ми виділили три позиції, згідно з якими відбувається об'єктивізація феномену техніки: філософсько-історичну, онтологічну і релігійну. Згідно з даною класифікацією перший розділ роботи поділяється на три параграфи.

Зокрема, у першому з них "Філософсько-історичний рівень осягнення техніки (К. Ясперс)" аналізується тлумачення техніки з філософсько-історичної точки зору. Характерний для Ортеги-і-Гассета, Гвардіні, але парадигматично висвітлюваний нами на прикладі філософії Ясперса, даний спосіб бачення техніки досліджує останню передусім як феномен європейської і світової історії, як явище, що органічно виросло із поступального розвитку європейської цивілізації і, в кінцевому підсумку, визначило, докорінно змінило існування всього світу. Однак філософсько-історична інтерпретація Карла Ясперса далека від визнання техніки як події, яка б уможливила

бачення нашої епохи як "осьового часу". Причина полягає в тому, що в таких умовах духовний розвиток людства є одностороннім, збідненим, хоча досягнення у сфері техніки відзначаються небаченою інтенсивністю і розмахом. Філософсько-історична позиція зводиться врешті-решт до інструментально-антропологічного визначення техніки, тобто до дефініювання останньої як людської діяльності (людина без техніки, тобто без реакції на навколишній світ не є людиною) і засобу, використання якого цілком залежить од волі самої людини. Тому філософсько-історичне тлумачення техніки зберігає віру в торжество сенсу, перемогу розуму людини над механізмом. Така інтерпретація феномену техніки однаково далека як од сциентистських, так і від антисциентистських установок, як од технократизму, так і від технофобії. Відтак є підстави говорити про певну серединність, компромісність філософсько-історичної позиції. Логіка філософсько-історичного способу осягнення техніки, як, зрештою, і будь-якого іншого явища в межах історичного процесу, диктує невідворотність серйозного занурення в проблему походження, генези. І тут закономірним видається звернення до фактору науки як попередниці техніки. Здійснений Ясперсом прискіпливий аналіз генези науки показує, що остання могла виникнути тільки на базі юдейсько-християнської традиції з її прагненням істинності за будь-яку ціну; при цьому розуміння необхідності невинного і всеосяжного пізнання сущого, яке є творінням Бога, виступає одним із визначальних імпульсів для виникнення сучасної науки. Аналіз техніки на фоні широкої історичної ретроспективи, маючи безумовні чесноти об'єктивності, неупередженості, тим не менше, призводить до певної розпливчатості, невизначеності, нецілісності в осягненні природи техніки.

Найбільш своєрідною в межах екзистенціалізму може вважатися інтерпретація техніки, запропонована Мартіном Гайдеггером — цьому питанню присвячується другий параграф першого розділу “Онтологічне трактування феномену техніки (М. Гайдеггер)”. Спосіб бачення філософом “другої природи” впливає з традиційної для Гайдеггера зосередженості на онтологічній проблематиці; відтак у нього ми знаходимо онтологічне тлумачення феномену техніки. Техніка, за Гайдеггером, — це універсальний процес, пов’язаний із “виявленням” завдяки людині прихованих можливостей буття. Не вдовольняючись інструментально-антропологічним визначенням техніки, яке останню розглядає правильно, але неповно і недостатньо глибоко, філософ прагне розробити такий аналіз техніки, який би схоплював її сутнісні характеристики. Сутність техніки відшукується філософом крізь призму античної традиції, яка завдяки поняттю алетейя глибоко тлумачить процес переходу речі з потаємності у відкритість. Тому навіть незважаючи на істотну відмінність у природі технічних пристроїв античності й нового часу, Гайдеггер наполягає на їхній близькій генетичній спорідненості. Більше того — згідно з такою логікою, технічні пристрої — це таке ж виведення з потаємності у непотаємність, як і твір мистецтва. У цьому сенсі техніка передедує науці, а не навпаки (що має місце у філософсько-історичному схопленні явища техніки). Сутність сучасної техніки Гайдеггер тлумачить як по-став, тобто людина займає стосовно сушого таку позицію, згідно з якою останнє можна ставити, воно вимірюється за зразком перебуваючого-в-наявності; тобто суще стає для нас важливим лише постільки, поскільки може забезпечити можливість його утилітарного використання для видобувально-промислових цілей. Однак епоха, коли як домінуюча запа-

нове “поставляюча” установка, не є кінцевою. І все ж для людини ця епоха є небезпечною, оскільки ми можемо сприйняти владу “по-ставу” як остоточну, й можемо “прогавити” інші способи, яким буття “відкриває” суще для нашої сутності. Втім, серйозне усвідомлення небезпек, які виходять із технічного “фактору”, повинно стати запорукою подальшого подолання цих небезпек.

Третій спосіб осягнення феномену техніки виділяється нами як релігійний і, будучи в межах екзистенціалізму характерним для Г. Марселя і Н. Бердяєва, висвітлюється нами на прикладі філософії російського мислителя — назва відповідного параграфу “Техніка в релігійному тлумаченні (Н. Бердяєв)”. Таке тлумачення завжди бачить техніку в контексті людського існування. Техніку Бердяєв розуміє у двох сенсах — більш широкому (як мистецтво) і більш вузькому (як індустрію). Однак філософ бачить, що техніка саме в сенсі індустрії містить у собі потенцію до універсального розповсюдження, створюючи новий космос. Тому Бердяєв не зупиняється на інструментально-антропологічному визначенні техніки, хоча й погоджується з тим, що, будучи засобом, техніка навчає досягати максимального результату за найменшого витрачення сил. Бердяєв, отже, йде далі і говорить про космогонічний вимір техніки — а відтак вона набуває духовного, релігійного значення для людини. У підсумку техніка бачиться не просто як важливий, хай навіть і вирішальний феномен світової історії, феномен, який врешті-решт призводить до якісної зміни протікання і наповнення самого історичного процесу (філософсько-історична інтерпретація К. Ясперса), не просто як принципово новий спосіб ставлення до буття, не просто як, так би мовити, виділення буттям із себе нової якісної сутності (онтологічний ракурс бачення проблеми

М. Гайдеггером), а передусім як духовна, релігійна проблема, що торкається містичного досвіду і врешті духовного, релігійного майбутнього людини. Бердяєв скептично ставиться до можливості технічними засобами “оволодіти” технікою, до перетворюючої місії техніки — в цьому якраз і полягає його відмінність од багатьох інших російських філософів, у яких нерідко проявлялись надзвичайно витончені технократичні прагнення, що спирались на вельми туманну ідею Софії-Премудрості — предметові містичної закоханості В. Соловйова фактично відводилась роль патронеси науково-технічного прогресу і господарського оволодіння світом. Ідея “софійного” перетворення світу технічними засобами має загальну природу; для Бердяєва неприйнятне як поклоніння перед загальним за своєю природою розумом, так і перед технікою, загальність яких протистоїть унікальній індивідуальній екзистенції. До того ж і розум, і техніка підпорядковані імперативові необхідності, а не свободи. Техніка “усереднює”, стирає, нівелює відмінності. Крім того, важливою особливістю релігійного тлумачення техніки слід відзначити той момент, що остання бачиться під кутом зору біблійного міфу про повстання творіння проти творця — тільки в даному разі вже творіння самої людини — техніка — “виходить з-під контролю”.

На відміну від першого, диференційованого за своєю природою, другий розділ дисертації “Проблема співвідношення людини і техніки в екзистенціальній духовній традиції (спроба синтезу)” позначений тяжінням до віднаходження спільного у позиціях екзистенціальних мислителів. Виникнення цієї інтенції є закономірним: коли екзистенціалісти досліджують техніку, їхні позиції істотно відрізняються; коли ж вони переходять до безпосереднього аналізу

людського існування, то їхні пріоритети й акцентування дедалі зближуються. В якомусь сенсі можна сказати, що другий розділ виявляє антропологію екзистенціалістів, проте взяту на фоні техніки як найсуттєвішого фактору життя людини у XX столітті.

У першому параграфі другого розділу "Протилежність техніки до чуттєво-органічного начала в людині" здійснюється спроба на основі текстів екзистенціальних мислителів виділити одне з основоположних начал, яке конститує людину. Йдеться про те, що людина завжди належала до вітальної сфери, до органічного світу, завжди була частиною природи, іншими словами, її завжди характеризувало чуттєво-органічне начало. Досліджуючи роботи екзистенціалістів, присвячені проблемі співвідношення людини і техніки, ми виділили протиставлення чуттєво-органічного начала до техніки як один із чільних моментів екзистенціального філософування. Екзистенціалісти констатують відірваність сучасної їм людини од природності, позбавленість зроченості з органічним, поринання у штучне; відчужене середовище. Природа підпорядковується лише як поставитель енергії, а людина, втрачаючи містичний зв'язок із природою, розчакловуючи її, втрачає чи радше деформує своє чуттєво-органічне начало. Екзистенціалісти підкреслюють, що традиційні культури не мислили себе поза контекстом природи, яка завжди одухотворювалась, поетизувалась. Разом з тим зосередженість екзистенціалістів на чуттєво-органічному началові в людині не повинна породжувати ілюзію їхньої близькості до "філософів життя" чи, скажімо, до романтиків з їхнім беззастережним негативізмом стосовно антиприродності, штучності техніки. Від перших їх відрізняє те, що людина не розглядається як часточка надіндивідуального життєвого потоку, тобто органічне як таке екзистенціалісти не абсо-

лютизують — вони переконані в цілковитій унікальності людського існування, яке разом з тим немислиме поза актом трансценденції; від других їх відрізняє небажання романтичного повернення до органічних епох — філософи існування переконані в необхідності пошуку порятунку в межах існуючої, усталеної реальності. Тобто з одного боку, екзистенціалізм тлумачить людину як абсолютно неповторне існування, з іншого, ця людина повинна навчитися жити в умовах тотальності технічного середовища. При цьому людське існування пронизане пафосом трагічності, яка є нездоланною.

У другому параграфі, який має назву “Протилежність техніки до духовно-містичного начала в людині”, нам важливо було показати, що в інтерпретації екзистенціалістів технічне середовище протистоїть не тільки чуттєво-органічному “елементові” людини, але й виявляється чужим і навіть ворожим до духовно-містичного начала в індивіді. Фактор техніки створює принципово нову, безпрецедентну релігійну ситуацію, внаслідок чого відбуваються серйозні зміни в духовному житті особи, яке тепер стає просякнутим духом десакралізації.

Протистояння технічного середовища до духовно-містичного начала в людині стає чи не найбільшою проблемою під кутом зору подальшого існування людини, збереження її як такої у майбутньому. Важливо при цьому запам'ятати, що екзистенціальні мислителі, вже починаючи від свого предтечі Б. Паскаля, з великою настороженістю і навіть недовірою ставилися до надто оптимістичного сприйняття раціоналістичних ідеалів Нового часу. Згідно з цією позицією, наука вже із самої своєї природи не може брати на себе місію, так би мовити, “ошасливлення” людей (це ж стосується, природно, і утопічного

соціального ладу) — натомість така претензія науки (а згодом і техніки) висувається в умовах зникнення абсолютності релігійних імперативів. Людина Нового часу стає на принципово новий шлях: серед нових обставин центральне місце у Всесвіті втрачає Земля, безумовність втрачає Бог, а разом з цими процесами своє центральне місце втрачає і людина.

На основі розгляду поглядів екзистенціальних філософів ми змогли пересвідчитись, що, власне, техніка, протистоячи людині як такій, вступає у суперечність із двома істотними початками, іманентними людській сутності. Першим таким началом слід визначити початок чуттєво-органічне. Другу сторону людської сутності являє собою духовно-містичне початок, здатність до трансцендування. Знаменною особливістю потрібно визнати те, що викристалізування названих двох начал відбувається саме на фоні аналізу співвідношення людини і технічного середовища, воно уможлиблюється через негативне відштовхування від технічного середовища, через контрастування до нього. Отже, духовно-містичний і чуттєво-органічний “елементи” в людині протистоять технічному впливові, будучи йому чужими і навіть протилежними. Таке поєднання духовного і чуттєвого достатньо парадоксальне, коли зважити на ту обставину, що обидва початка традиційно, як правило, взаємосуперечні, що вельми яскраво проявляється як у платонічній лінії різкого протиставлення душі і тіла, так і у релігійному світогляді, зокрема, у християнстві. І ось у відкритті такого, на перший погляд, незвичайного зближення перед загрозою технічного “фактору” і слід бачити один із найважливіших висновків, на котрий наштовхує аналіз філософування про техніку і людину мислителів екзистенціального спрямування. Важливо також бачити, що технічна реальність не тільки протистоїть людині, а саме чуттєво-органічному

й духовно-містичному початкам (які конституують людину), але й спотворює, деформує ці початки.

Вловлювання загрози притлумлення і зникнення як чуттєво-органічного, так і духовно-містичного початка людини, спонукає до визначення небезпеки людській екзистенції в умовах, коли чільними стають технічні обставини, внаслідок чого виникає необхідність постановки проблеми істинного і неістинного існування. З'ясуванню цього аспекту присвячується подальший параграф дисертації — “Людська екзистенція в технічному середовищі. Проблема істинного і неістинного існування”. Передовсім тут зосереджується увага на симптоматичності появи у ХХ столітті величезної кількості найменувань людини, які б позначали її непорівнянність до людини минулих епох, зокрема; таких, як одновимірна людина, людина без властивостей, homo technicus neobarbarus, homuter (щось проміжне між людиною і комп'ютером). Названі означення постулюють радикальну зміну природи людини під впливом технічного середовища. Людина постає перед небезпекою втрати власної сутності; дедалі інтенсивніше відбувається процес дегуманізації.

Характерним для екзистенціалістів є їхній детальний феноменологічний аналіз проявів дегуманізації — зокрема, на прикладі сучасного їм мистецтва, а саме літератури, живопису, музики (між іншим, тут позначається загальне тяжіння екзистенціальних мислителів до естетичної проблематики).

Універсальна розповсюдженість процесів дегуманізації, повсюдна втрата масштабності й ґрунтовності є наслідком; що ж стосується причини, то її екзистенціалісти вбачають у явищі об'єктивування, яке викликало занепокоєння з огляду на його шкідливість щодо природи людини ще у предтеч екзи-

стенціалізму на кшталт Паскаля і Кіркегора. Отже, глибинною причиною “розчаклування”, обезбожування світу, обезбожування, десакралізації самої людини екзистенціалісти називають процес об’єктивування, особливість якого полягає в тому, що він зачіпає буквально всі сфери буття, і не лише фізичні, матеріальні, але й метафізичні, духовні.

Зокрема, об’єктивування природи призводить до її “розчаклування”, а відтак до перетворення її у засіб і, відповідно, до її нищення; об’єктивування людини також веде до перетворення її у засіб, а відтак до процесу “дегуманізації”; у свою чергу, і об’єктивування Бога має наслідком перетворення Його у засіб, а відтак втрату Ним релевантності для життя людини чи ж, іншими словами, “смерть Бога”. Процес об’єктивациї бачиться екзистенціалістами як передумова повсюдної десакралізації, втрати самототожності того, що об’єктивується. У руслі цих міркувань міститься установка екзистенціалістів, згідно з якою щодо принципово нераціоналізовуваних сфер застосовуються раціональні критерії.

І все ж чи не найістотнішим моментом “нової ситуації” бачиться та обставина, що людина виявляється занадто зануреною в емпіричний світ, аби зберегти здатність трансцендування. У руслі подібних міркувань містяться і судження екзистенціальних філософів стосовно небезпеки втрати людиною осмислюючого мислення, здатності до споглядання. По суті, “технічне” існування бачиться екзистенціалістами як синонімічне до неістинного існування.

Зрозуміло, що за даних обставин особливо актуальною видається проблема пошуку альтернативи, шляхів виходу з духовної кризи. З’ясуванню цих моментів присвячений параграф “Неістинність ”технічного” існування і мож-

ливість альтернативи". Екзистенціальні філософи відкидають романтично-ностальгічну спробу повернутися у більш досконалі, органічні епохи, спробу, викликану передусім демонізацією техніки. Мислителі філософії існування не вбачають у техніці "знаряддя диявола", хоча й бачать усю небезпеку й навіть непередбачуваність її впливів. Разом з тим у межах екзистенціальної традиції робилися спроби запропонувати альтернативу на суспільно-політичному рівні — бачення в тоталітарних режимах можливої альтернативи до цінностей ліберально-демократичної, технічної у своїй суті, цивілізації, звичайно, було помилковим, згубним, значною мірою компрометуючим (йдеться про приклади М. Гайдеггера і Н. Бердяєва).

Основою, яка повинна порятувати людину в технічному середовищі, для екзистенціалістів служить індивідуальне начало, що має протиставити себе, свою унікальну екзистенцію, до загальності техніки. Свою одиничність, неповторність людське існування проявляє, з одного боку, у творі мистецтва (особливо дана позиція акцентується у М. Гайдеггера), з іншого, в акті віри, акті трансценденції (цей варіант характерний для більшості екзистенціалістів). При цьому, однак, слід зазначити принципovu незавершеність подібних "рецептів", залишення відкритими будь-яких варіантів "відповіді на запитання" — тут наявна одна з найістотніших родових рис екзистенціальної філософії, що полягає в дистанціюванні від самовпевненого оптимізму остаточних відповідей.

У Висновках узагальнено і концентровано представлено результати дослідження, вказано на найістотніші особливості філософування екзистенціалістів стосовно дихотомії людина-техніка.

Ключові слова: людина, техніка, екзистенціалізм, істинне і неістинне існування.

**ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО
У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:**

1. Блез Паскаль: осягнення через віки // Успенська вежа.— Львів.— 1992.— № 4.— С. 5.

2. Культурне відродження України в контексті європейської духовної традиції (екзистенціальні мотиви в українській культурі) // Проблеми державності та національно-культурне відродження України. Серія суспільна. Вип. 31 — Львів: "Світ", 1993.— С. 9—16.

3. Ситуація ХХ століття: між тоталітарним режимом і технотронною цивілізацією // Студії політологічного центру "Гене-за".— Львів.— 1995.— № 4.— С. 228—230.

4. Проблема впливу технічного середовища на людську природу в екзистенціальній духовній традиції // Філософська антропологія. Збірник статей.— Київ, 1996 (7 с.).

АННОТАЦИЯ

Дахний А. И. Проблема соотношения человека и техники в экзистенциальной духовной традиции. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05. — история философии, Львовский государственный университет им. Ив.Франко, Львов, 1996.

Диссертация посвящена проблеме соотношения человека и техники в интерпретации экзистенциалистской линии европейской культуры. На основании анализа текстов, посвященных соответствующей проблематике, исследуются основные позиции экзистенциалистских мыслителей относительно феномена техники и его влияния на природу человека. Рассмотрение экзистенциалистами феномена техники анализируется в контексте общих установок экзистенциалистского мышления.

SUMMARY

Dahny A.Y. The problem of relationship between a man and technics in existential mental tradition. The dissertation for Candidate of Science degree in philosophy, speciality 09.00.05. — History of Philosophy. Lviv Ivan Franko state University. Lviv. 1996.

The dissertation deals with the problem of the relationship between a man and technics in the interpretation of existential trend in European culture. On the basis of analyses of text, dedicated to the corresponding subject, the main views of existential philosophers on the phenomenon of technics and its influence on a human nature are analysed. The considerations of philosophers about phenomenon mentioned are analysed in the context of common ideas of existential thinking.

Підписано до друку **25.8.96**. . Формат 60x84/16. Папір друк. №1. Друк
офсетн. Умовн.фарбо-відб. 1,5. Обл.вид.арк. 1,6. Тираж 100. Зам. **304**.
Машинно-офсетна лабораторія Львівського університету
ім. Івана Франка. 290602 Львів, вул. Університетська.

19.20.502

438168

AB 36.205